

SİYASAL PARTİLER İÇİN İFADE ÖZGÜRLÜĞÜNÜN ANLAMI

*Yrd. Doç. Dr. Erdal ABDULHAKİMOĞULLARI**

ÖZET

İfade özgürlüğü her zaman güncelliğini koruyan ve giderek artan önemi ile gündemden düşmeyen özgürlüklerin başında gelmektedir. İfade ve örgüt kurma ve bunlara katılma özgürlüğü gibi eşitliği ima eden özgürlükçü değerler olmadan demokrasi olmaz. Demokratik bir siyasal yaşamın yolu ise başta özgür ve açık bir kamuoyundan geçer. Günümüzde özgür ve açık kamuoyunu sağlamanın yollarından birisi de hiç kuşkusuz siyasal parti biçiminde örgütlenerek düşüncelerini bu yolla iktidara taşımaktan geçmektedir. Zira, günümüzde siyasal partiler hala geniş toplum kesimleri için siyasal katılmanın başta gelen araçlarından birisidir. Demokrasinin olmazsa olmaz kurumlarından olan siyasal partiler ifade özgürlüğü ile var olabilirler. Ancak, ifade özgürlüğü siyasal partiler için sınırsız bir özgürlük anlamına gelmemektedir. Evrensel ölçütlerde bunun sınırları, şiddeti öngörmek, suç sayılan eylemleri teşvik etmemek ya da bunları bu anlamda bir siyasal araç olarak kullanmamaktır. Bununla birlikte ifade özgürlüğüne ilişkin güvenceler ile iç hukuk mevzuatımız ve Türk Anayasa Mahkemesi içtihatlarının özellikle siyasal parti kapatma davalarında bir çatışma içinde olduğu da bir gerçektir. Anayasa Mahkemesi vermiş olduğu kararlarla daha çok siyasal partiler için ifade özgürlüğünün geçerlilik alanını daraltan bir içtihat sergilemiştir. Bu soruna çözüm getirmek amacıyla Anayasanın 90. maddesinde yapılan değişiklik çok önemli bir adımdır. Yapılan değişiklikle uluslararası sözleşme ve uluslararası mahkeme kararlarının iç hukuktaki yeri açıklığa kavuşturulmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Demokrasi, Siyasal Parti, İfade Özgürlüğü, Siyasal Partilerin Kapatılması, Anayasa Mahkemesi, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi.

1- GİRİŞ

Demokrasi, en yaygın anlamda halkın kendi kendini yönetmesidir. Başka bir deyişle, iktidarın halk tarafından halk için kullanılabilceği bir siyasal

* Zonguldak Karaelmas Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Öğretim Üyesi, erdalabdulhak@hotmail.com

modeldir¹. Normatif demokrasi anlayışına göre bu model bir ideali, halkın bütününün arzularını yerine getirmeyi yani olması gerekeni ifade eder². Ancak, Lijphart'ın da belirttiği gibi, "böylesine halkın eğilimlerine tam olarak uyan bir yönetim hiç bir zaman olmamıştır ve belki de hiç olmayacaktır"³. Gerçek demokrasileri esas alan Ampirik demokrasi anlayışında ise olması gerekene değil olan duruma bakılır. Burada temel esas "tam bir demokratik duyarlılık değil, nispeten çokça bir yurttaş gurubunun uzun bir zaman boyunca arzularına cevap verilebilmesidir"⁴. Gerçek demokrasiler genel olarak şu özellikleri taşırlar: Özgür ve düzenli aralıklarla yapılan seçimler, muhalefete iktidar olabilmek şansının tanınması, siyasal çoğulculuk ve yarışma (çok partili siyasal hayat), temel hak ve özgürlüklerin tanınarak güvence altına alınması ve seçilmişlerin üstünlüğü⁵. DAHL ise, poliarşi (polyarchy) adını verdiği gerçek ve duyarlı bir demokrasi için en az sekiz kurumsal garantinin varlığını şart koşmuştur⁶. Hiç kuşkusuz DAHL'ın da ifade ettiği gibi, ifade ve örgüt kurma ve bunlara katılma özgürlüğü gibi eşitliği ima eden özgürlükçü değerler olmadan demokrasi olmaz⁷. İfade özgürlüğüne ilişkin her eksiklik demokrasiye ilişkin bir eksiklik sayılır⁸. Demokraside ifade özgürlüğünden yararlananlar sadece gerçek kişiler değildir; siyasal partiler ve diğer siyasal örgütler de ifade özgürlüğünden yararlanabilirler⁹. Daha doğrusu, demokrasinin olamazsa olmaz kurumlarından olan siyasal partiler ifade

-
- 1 LİJPARTH, A, Çağdaş Demokrasiler Yirmibir Ülkede Çoğunlukçu ve Oydaşmacı Yönetim Örüntüleri, (Çev.: E. Özbudun; E. Kalaycı), Yetkin Yayınları, Ankara Tarihsiz, s. 11.
 - 2 GÖZLER, Kemal, Anayasa Hukukuna Giriş Genel Esaslar ve Türk Anayasa Hukuku, Ekin Kitabevi, Bursa 2002, s.112.
 - 3 LİJPARTH, s. 11.
 - 4 LİJPARTH, s. 11.
 - 5 ERDOĞAN, Mustafa, Anayasal Demokrasi, Siyasal Kitabevi, Ankara 1996, s. 203-228; GÖZLER, s. 113-114.
 - 6 Bu sekiz şart şunlardır: "1- Örgüt kurma ve bunlara katılma hürriyeti, 2- İfade hürriyeti, oy verme hakkı, 3- Kamu görevlerine getirilebilme hakkı, 4- Siyasal liderlerin seçmen tercihini kazanmak için yarışabilme hakkı, 5- Değişik haber alma kaynaklarının varlığı, serbest ve adil seçimler, 6- Hükümet politikalarını oylara ve diğer tercih belirtilerine dayandırmak için gerekli kurumların bulunması.", DAHL, Robert A., Polyarchy; Participation and Opposition (New Haven: Yale University Press, 1971) p. 3'den aktaran, LİJPARTH, Tarihsiz: s. 12.
 - 7 LİJPARTH, s. 12.
 - 8 FINKELNBURG, Klaus "Demokraside ifade Özgürlüğü", (Çev: Nihat ÜLNER), Düşünce Özgürlüğü, Ha: Hayrettin ÖKÇESİZ, , Afa Yayınları, İstanbul 1998, s. 203.
 - 9 FINKELNBURG, s. 202.

özgürlüğü ile varolabilirler¹⁰.

Demokrasilerde ideale ulaşma arzusu veya diğer bir anlatımla demokrasiyi herkesin yaralanabileceği bir şekilde çalıştırma isteği ifade özgürlüğüne olan ilgiyi de artırmıştır. Bu çalışmada, ifade özgürlüğünün siyasal yapılanmanın önemli bir değeri olan siyasal partiler için önemini, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin Türk Anayasa Mahkemesi'nin değişik dönemlerde vermiş olduğu parti kapatma kararlarını da dikkate alarak incelemeye çalışacağız. Bir sonraki başlıkta açıklamaya çalışacağımız "ifade özgürlüğü" kavramı; "düşünce özgürlüğü", "düşünceyi açıklama özgürlüğü", "konuşma özgürlüğü" veya "söz özgürlüğü" gibi kavramlarla isimlendirilmiştir. İfade özgürlüğünü ifade etme noktasında her ne kadar doktrinde bir kavram kargaşası olmasına rağmen biz çalışmamızda Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nde de kullanıldığı şekliyle fikir ve düşüncelerin açığa vurulmasını en iyi bir şekilde izah ettiğine inandığımız daha kapsayıcı nitelikte "ifade özgürlüğü" kavramını kullanmayı tercih ettik.

2- GENEL OLARAK İFADE ÖZGÜRLÜĞÜ

Düşünce ve düşündüklerini ifade etme özgürlüğü, demokratik süreçte önemli bir yer tutan ve özgürlük problemi içinde hiç güncelliğini yitirmeyen bir kavramdır. Düşüncenin asıl değer kazanması bunun açıklanmasıyla, yani dış dünyaya aktarılmasıyla başlamaktadır¹¹. Dolayısıyla tek başına düşünce olgusu, insanın iç dünyasıyla ilgilidir ve hukuksal alanın dışında kalır¹². Yani, burada kastedilen, serbest bir tartışma ortamında herkesin inancını fikirlerini ve düşüncelerini serbestçe açığa vurabilmesidir¹³. Bu açığa vurma şekli; basın, resim tiyatro, konuşma, yazı, toplantı ve oturma eylemi yapmak gibi çeşitli tarz veya vasıtalarla olabilir¹⁴. Yeni ve daha iyi fikirlerin ortaya çıkmasının zeminini ifade özgürlüğü oluşturmaktadır. Birbirinden farklı çeşitli fikirlerin olması ve bunların tartışılması bireylere farklı düşünceler arasında seçim yapma olanağı sunmaktadır¹⁵. Ancak, yazı ve tartışma ile

¹⁰ STAINER, H. / ALSTON, P., *International Human Rights In Context*, Oxford University Press, Second Edition, 2000, p. 749.; ÜNAL, Şeref, *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi*, TBMM Kültür Sanat ve Yayın Kurulu Yayınlar, Ankara 1995, s. 219.

¹¹ TEZİÇ, Erdoğan, "Türkiye'de Siyasal Düşünce ve Örgütlenme Özgürlüğü", *Anayasa Yargısı Dergisi*, Cilt 7, 1990, s. 32.

¹² KABAOĞLU, İbrahim Ö., *Özgürlükler Hukuku İnsan Haklarının Hukuksal Yapısı Üzerine Bir Deneme*, Afa Yayınları, İstanbul 1996, s. 175.

¹³ ALİEFENDİOĞLU, Yılmaz, "Bir Temel İnsan Hakkı: Düşünce Özgürlüğü", *Yeni Türkiye Dergisi*, 1998, Yıl 4, Sayı 22, s. 805.

¹⁴ BARENDT, Eric, *Freedom of Speech*, Clarendon Pres, 1985, p. 37; KABOĞLU, s. 174.

¹⁵ KABOĞLU, s. 174.

aktarılabilen fikirler çeşitli davranış ve aktiviteleri değişik formlarda aktarılmasını sınırlandırma da oldukça güçtür¹⁶. İfade özgürlüğünün varlığı halinde ancak kişiler, kendi düşüncelerinin doğru veya yanlış olduğunu test edebilirler Demokratik bir toplumda, ifade özgürlüğü, yöneticilerin veya kamu makamlarının hoşuna gidecek şeyleri söyleme hakkı değil, her türlü düşüncüyü serbestçe açıklama özgürlüğüdür¹⁷.

İfade özgürlüğünün önemi, her şeyden önce onun diğer bir takım özgürlüklerin kaynağını veya temelini oluşturmasından ileri gelmektedir. Basın ve haberleşme, toplanma dernek kurma, din ve vicdan, bilim ve sanat özgürlüğü için, ifade özgürlüğü olmazsa olmazlar arasındadır¹⁸. İfade özgürlüğü, aynı zamanda diğer hak ve özgürlükleri savunmanın başlıca dayanağı ve koruma aracıdır¹⁹. Bu özgürlük olmadan diğer hak ve özgürlüklerin ihlâl edildiğini bilebilme ve ihlâl edenlerle mücadele edebilme olanağı yoktur.

Çağdaş demokrasilerde, ifade özgürlüğüne, diğer özgürlüklerin gerçekleştirilebilmesi yönünden taşıdığı önem gözetilerek daha ayrıcalıklı ve üstün yer verilmiştir. Çoğulcu demokratik ülkelerde, toplumun yerleşik değerlerine ters gelen düşünceler de tam bir özgürlük içinde açıklanıp tartışılabilmektedir²⁰.

İfade özgürlüğü, insanların bağımsızlığının bir göstergesidir ve yöneticilerin halkın yöneticisi olmaktan çok onların hizmetçisi olduğunu göstermesi açısından önemlidir²¹. Demokrasilerde yönetenler yönettikleri şahısların isteklerini yerine getirmek için seçilirler. İfade özgürlüğü, bu isteklerin yönetenlere iletilmesi için bir araçtır. Yönetimin ne düşüncelerin açıkça ifade edilmesini ne de üçüncü kişiler tarafından bu düşüncelerin öğrenilmesine engel olacak uygulamalar yapmaması gerekir. Aksi takdirde, ifade özgürlüğünün sınırlandırılması veya yok edilmesi yönetilenlerin isteklerine gereği gibi cevap verilmesine engel olur²².

¹⁶ BARENDT, p.37.

¹⁷ BIÇAK, Vahit, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararlarında İfade Özgürlüğü, LBTD Yayını, Ankara 2002, s. 19.

¹⁸ ERDEM, Fazıl.H., "Düşünce Özgürlüğü ve Demokrasi", Ankara Barosu Dergisi, 1998, Sayı, 1998/1, s. 10.

¹⁹ HARRIS, DJ., / O'BOYLE, M. / WARBRICK, C., Law of the European Convention on Human Rights, Butterwords 1995, p. 372.; KABOĞLU, s. 176.

²⁰ SMOLLA, Rodney A., Free Speech in an Open Society, (Alfred A. Knopf, Newyork, 1992, p. 12.

²¹ SCHAUER, Frederick, İfade Özgürlüğü felsefi Bir İnceleme, Liberte Yayınları, (Çev.: M. Bahattin Seçilmişoğlu), Ankara 2002, s. 56.

²² BEYDOĞAN, T. Ayhan, "Demokrasilerde İfade Hürriyeti", Yeni Türkiye Dergisi, 1998, Sayı 22, s. 821-828.

3- SİYASAL İRADENİN ÖZGÜRCE AÇIKLANMASI ARACI OLARAK SİYASAL PARTİLER

Kişilerin farklı görüşler çerçevesinde siyasal kararları etkilemede özgür oldukları serbestçe siyasal faaliyette bulunma hakkı, demokratik siyasal sistemlerin temelini oluşturur²³. Bir ülkede siyasal parti özgürlüğünün durumu, ifade özgürlüğüne yaklaşım ile doğrudan ilgilidir. Dernek, vakıf, sendika, oda ya da siyasal parti şeklinde örgütlenme hakkı ile toplantı ve gösteri hakkı düşünce ve ifade özgürlüğünün bir parçasıdır.

Demokrasinin esası düşünce ve ifade özgürlüğüdür; düşünce ve ifade etme özgürlüğü ile örgütlenme hakkı, demokrasinin olmazsa olmaz koşuludur. Düşünce ve ifade özgürlüğü, düşüncelerinden dolayı rahatsız edilmek, düşünce ve bilgileri her vasıta ile aramak, elde etmek, yararlanmak ve yaymak hakkını gerektirir.

Fikirlerin serbestçe dile getirilemediği bir toplumda kamusal meseleler hakkında sağlıklı bilgi edinmek ve neyin kamunun iyiliğine olduğunu tartışmak mümkün değildir. Zaten, düşüncelerin serbestçe ifade edilemediği bir yerde, gerçek ve samimi bir “kamu iyiliği” arayışının varlığından söz edilemez. Dolayısıyla, özgür ifade ve örgütlenme özgürlüğünün güvence altına alınmadığı bir yerde, ne anlamlı siyasal katılmaya temel oluşturabilecek doğru bilgilenmenin sağlanması, ne de vatandaşların siyasal alanda aktif olmaları mümkün olabilir²⁴. Bu bağlamda, ülkemizde yürürlükteki Anayasa'nın 68. maddesinin 2. fıkrası da, siyasal partileri siyasal hayatın vazgeçilmez unsuru olarak nitelendirmektedir. Yukarıda da ifade edildiği gibi, demokratik bir siyasal hayat özgür ve açık bir kamuoyunun varlığı ile mümkündür. Anayasamıza göre bunun yolu, başta; her türlü bilgiye ulaşabilme doğrultusunda özgür düşünce ortamının oluşması için gerekli ortamın sağlanmasından (Any. mad. 31), insanın maddi manevi varlığının gelişimi için gerekli şartları hazırlanmasından (Any. mad.5), ileri sürülen düşüncelere ayırım gözetilmeksizin saygı duyulmasından (Any. mad. 25) ve demokratik bir toplum düzeni zorunlulukları dışında düşüncelerin açıklanmasına ve yayınlanmasına sınır konulmamasından (Any. mad. 26) geçmektedir²⁵.

Siyasal partiler; meşru ve açık şekilde halkın desteğini alarak, siyasal iktidarı ele geçirmeyi ve kullanmayı amaçlayan, muhalefet halinde siyasi iktidarı denetlemeyi sürdürebilen, ülke genelinde, veya yerel düzeyde örgütlen-

²³ SABUNCU, Yavuz, *Anayasaya Giriş*, İmaj Yayınevi, Ankara 2005, s. 121.

²⁴ ERDOĞAN, 1996, s. 223.

²⁵ CAN, Osman, “Anayasa Mahkemesi Kararlarında Düşünce Özgürlüğü”, *Maltepe Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 2005, Sayı 2, s. 27.

nebilen ilke, düşünce ve doktrin birliğine ulaşmış, açık bir propaganda ile meşru faaliyetlerini siyasi alanlarda da sürdürebilen belli bir programa sahip siyasi kuruluşlardır²⁶. Yani, farklı bir takım görüş çıkarlar partilerin programları etrafında bağdaştırılır ve bu şekilde siyasal alanda temsil edilebilir hale gelirler. Partiler seçmenlerini temsil ederler, onların kaygılarını dile getirirler ve çıkarlarını savunurlar. Bu işlevi meclis kürsüsünde olduğu gibi bunun haricindeki diğer yerlerde de bir yaptırıma uğramama korkusu ile yapabilmelidir. Demokrasi uğruna milletvekiline parlamentoda mümkün olan en kapsamlı ifade özgürlüğü tanınır. Siyasal partiler veya temsilcileri iradelerini meclis dışında basın ve medya yolu ile de serbestçe açıklayabilirler. Demokratik devlet düzeni siyasal katılma kanallarını kişilere açık tutmalıdır²⁷. Dolayısıyla herkes için değerli olan ifade özgürlüğü siyasal partiler ve aktif üyeleri açısından özellikle önemlidir.

4- SİYASAL İRADENİN ÖZGÜRCE AÇIKLANMASININ ÖNÜNDEKİ ENGELLERDEN SİYASAL PARTİ KAPATMA OLGUSU

Pratik açıdan bakıldığında da, düşünce yasakları hem işe yaramamakta hem de zararlı sonuçlar doğurmaktadır²⁸. Bir fikri yasaklamak, genellikle o fikrin aleyhine sonuç vermemektedir. Çünkü, bir fikri yasaklamakla, onu akılcı yoldan eleştirme ve yanlışlığını ortaya çıkarma fırsatları da büyük ölçüde ortadan kalkmaktadır. Çünkü, bütün gözlemlerin doğruladığı gibi, yasaklanan görüşler ortadan kalkmazlar; aksine kendilerini ifade edecek başka yollar bulurlar. Bu yolların en muhtemeli ve tehlikelisi de barışçı olmayan ifade biçimlerine yönelmedir²⁹. Bundan dolayı, toplum açısından düşündüğümüzde, yasakçılık sadece yararsız değildir, aynı zamanda son derece zararlıdır.

Bu bağlamda siyasal iradenin özgürce açıklanmasının önündeki engellerin başında parti kapatma gelmektedir. Siyasal partiler hukukunun özellikle ülkemiz açısından, en önemli sorunlarından biri hiç kuşkusuz parti kapatma olgusudur. Çoğulcu demokrasilerde yıkıcı ve zararlı olsalar dahi düşüncelerle düşünsel düzlemde mücadele etmek en doğru yoldur. Böylece serbest tartışma ortamında haklı olan görüş üstün gelecektir. Ayrıca bu sayede de-

26 ÖZBUDUN, Ergun, Siyasal Partiler, A.Ü.H.F. Yayını, Ankara 1979, s. 4.

27 SABUNCU, s. 121.

28 SELÇUK, Sami "Düşün Özgürlüğü", Düşünce Özgürlüğü, Ha: Hayrettin ÖKÇESİZ, Afa Yayınları, İstanbul 1998, s. 307.

29 SELÇUK, Sami "Dar Ufuklu Demokrasi İle Yetinmenin Dayanılmazlığı", Yeni Türkiye Dergisi, 1997, Sayı 17, s. 12.

mokratik rejim de kendini sorgulama olanağı bulacak ve aksak yönlerini görerek bunları düzeltme yoluna gidecektir. Aksi halde soyut ifade özgürlüğü yasaklanırsa, belki kısa vadede hedeflenen amaca ulaşılabilir; ancak, uzun vadede rejimin özgürlükçü niteliği önemli sorunlarla karşılaşabilir ve demokrasinin sağlıklı gelişimi engellenmiş olur³⁰. Özgürlükler konusunda asıl sınırlama, yıkıcı ve totaliter akımların örgütlenmesi noktasında olmalıdır. Yıkıcı ve bölücü akımların özgürlükleri konusunda “sınırsız düşünceyi açıklama özgürlüğü”-“sınırlı örgütlenme özgürlüğü” formülü geçerli olmalıdır. Böylece demokrasi karşıtı düşüncelerin ifadesine olanak tanınmakla, bu görüşlere de demokratik rejimin özgürlükçü niteliğinden faydalanma yolları açılmış olur³¹.

Siyasal partilerin kapatılması, açıkça anayasa dışı faaliyetler ve şiddet kullanımına başvurma halleri dışında asla haklı çıkarılamaz³². Zira demokratik yönetimlerde siyasal yanlışların yaptırımı yalnız seçmen tarafından belirlenir.

Demokratik rejimlerde siyasal partiler güvenceye kavuşturulmuş ve serbest bir biçimde faaliyette bulunmaları temel ilke olarak kabul edilmiştir. Ancak, demokrasinin işleyebilmesi gibi bir takım gerekçelerle, parti faaliyetlerinin sınırlandırılması ve giderek partilerin yasaklanması ya da kapatılması mümkün olmuştur. Özellikle II. Dünya Savaşından sonra, demokrasiye zarar vermelerini önlemek amacıyla siyasal partilerin denetimi ve uyacakları esaslarla ilgili olarak Anayasalarda çeşitli hükümler düzenlenmiş ve siyasal partiler çeşitli ülkelerde değişik denetimlere tabi tutulmuşlardır³³.

Fransa ve Almanya gibi Kıta Avrupası geleneğinin temsilcisi ülkelerde partiler Anayasa’da yer almakta, özgürce kurulabilmelerinin yanı sıra demokratik prensiplerle çelişemeyecekleri ve ülke bütünlüğünü tehlikeye atamayacakları hükme bağlanmaktadır. Almanya Anayasası’nın 21. maddesi partilerin öneminden ve üstlendikleri rollerden bahsetmektedir. Bu maddeye göre, partiler ya da üyelerinin hareketlerinde temel hak ve özgürlükleri kısıtlama ve devletin varlığını tehlikeye sokma eğilimi tespit edilirse partiler Anayasa Mahkemesince kapatılabilecektir. Bugüne kadar Federal Anayasa Mahkemesi iki siyasal partiyi kapatmıştır. Mahkeme 1952 yılında Neo-Nazi Sosyalist Devlet

30 HAKYEMEZ, Yusuf Şevki, *Militan Demokrasi Anlayışı ve 1982 Anayasası*, Seçkin Yayınevi, Ankara 2000, s. 259.

31 HAKYEMEZ, 2000, s. 259.

32 BEETHAM, David / BOYLE, Kevin, *Demokrasinin Temelleri*, (Çev.: Vahit Bıçak), Liberte Yayınları, Ankara 1998, s. 113.

33 KAPANİ, Münci, *Kamu Hürriyetleri*, AÜHF. Yayını, 6. Baskı, Ankara 1981, s. 192-193.; TEZİÇ, Erdoğan, *100 Soruda Siyasi Partiler*, Gerçek Yayınevi, İstanbul 1976, s. 131-132.

Partisini ve 1956 yılında da Alman Komünist Partisini sahip oldukları anti demokratik prensiplerden dolayı kapatmıştır. Kapatılmasına karar verilen her iki parti daha sonra 1968 yılında başka isimler altında yeniden kurulmuşlar ve varlıklarını hala sürdürmektedirler³⁴. Pratikte uygulanmadığından Alman Anayasa Mahkemesi'nin parti kapatma yetkisinin son yıllarda hiçbir önemi kalmamıştır³⁵. Fransa'da ise parti yasaklama sistemi yoktur. Ancak, Fransız Anayasası'nın 4. maddesi hükmüne göre; siyasal partiler ulusal egemenlik ve demokrasi ilkelerine saygı göstermekle yükümlü kılınmışlardır. İtalyan Anayasası'nın 49. maddesi ise, tüm vatandaşların demokratik yöntemle ülke politikalarının belirlenmesine katılmak üzere partiler halinde özgürce bir araya gelme hakkına sahip olduğunu düzenlemektedir.

İngiltere'de ise, siyasal partilerin kanun karşısında özel bir yeri yoktur³⁶. ABD'de de partilerin kanun karşısındaki yeri öncelikle seçime katılacak adayların belirlenmesi ve kampanya finansmanının düzenlenmesi dışında yok gibidir. Her iki ülkede de siyasal partilere ait bir yasaklar listesi geliştirmek yerine, bu ihtiyacın giderilmesi, diğer kanunlara bırakılmıştır³⁷. İngiltere'de Kuzey İrlanda örneği bağlamında bir "yasalı organizasyonlar" listesi mevcuttur³⁸. Anti-terör yasaları bağlamında belirlenen bu liste yalnız terörist organizasyonları içermekte ve bu organizasyonlara üyelik suç sayılmaktadır. Bu organizasyonlara yandaş olan siyasal partilere dokunulmamakta, ancak terörist organizasyon yasaklı kalmaktadır³⁹.

Ülkemizde ise, 1961 Anayasası'nda olduğu gibi 1982 Anayasası'nda da, kendi değerlerini korumak için siyasal ifade ve siyasal örgütlenme özgürlüğüne sınırlamalar getiren mücadeleci (militan) demokrasi pozitif düzenleme

34 EDWARDS, G.E. , German Political Parties, University of Wales Pres, Cardiff 1998, p. 45.; ULE, Carl Herman, Alman Anayasa Mahkemesi'nin Yetkilerinin Şumül ve Sınırları, (Çev.: Nermin Abadan), TODAİE Yayınları, Ankara 1962, s. 16.

35 ZEIDLER, W., "Federal Almanya Anayasa Mahkemesi", Anayasa Yargısı Dergisi, 1987, Cilt 4, s. 37.

36 WATTS, Duncan, Understanding US/UK Government and Politics, University Press, Manchester 2003, p. 179.

37 WATTS, p. 179.

38 ÇARKOĞLU, Ali / ERDEM, Tahran / GENÇKAYA, Ömer Faruk, "Türkiye'de Yeni Bir Parti Sistemine Doğru: Siyasi Partiler Kanunu Parti Örgütleri ve Parti İçi Demokrasiden Beklentiler", Koordinatör: Ali ÇARKOĞLU, Siyasi Partilerde Reform, TESEV Yayınları, İstanbul 2000, s. 101.

39 ÇARKOĞLU, Ali / ERDEM, Tahran / GENÇKAYA, Ömer Faruk, s. 102.; WARE, Alan, Political Parties and Party Systems, Oxford University Pres, 2001, p. 130.

alanı bulmuştur⁴⁰. Öyle ki, 1982 Anayasası yanı sıra 2820 sayılı Siyasi Partiler Kanunu (SPK) ile partilerin faaliyetlerini kısıtlayan geniş ve ayrıntılı, yasaklar getirilmiştir. Bu yasaklamalar özellikle laiklik karşıtı, milli bütünlüğe aykırı ve sınıf veya zümre diktatörlüğünü savunmayı, kurmayı ve yerleştirmeyi amaçlayan komünist totaliter veya şeriatçı partilerin faaliyetleri üzerinde odaklanmıştır⁴¹. Yasakların çokluğu, Anayasa koyucuda siyasal partilere karşı açık bir güvensizliğin olduğunu ortaya koymaktadır⁴². Bu güvensizliğin, siyasal partileri demokratik siyasal yaşamın vazgeçilmez unsuru sayan Anayasal ilkeyle de bağdaşmadığı da bir gerçektir⁴³.

Türk hukuk düzenine göre, demokratik siyasal hayatın vazgeçilmez ögesi olarak nitelenen siyasal partilerin tüzük, program ve faaliyetleri anayasa ve kanun hükümlerine aykırı olamayacağı gibi, tüzük ve programları dışında faaliyette bulunmaları da yasaktır (Any. mad. 68-69 - SPK. mad. 90). Yani, siyasal partilerin faaliyetleri anayasa ve kanun hükümleri ile sınırlanmıştır. Bu şekilde anayasa bütün partiler için adeta “ortak parti programı” haline gelmekte, partilere de anayasayı uygulamaktan başka bir alan kalmamaktadır⁴⁴. Bu sınırlamalar daraltıcı mahiyet arz etmektedir. Zira, bu durumda, bir siyasal partinin daha hiçbir faaliyeti yokken sırf programındaki aykırılıklar ve alternatif önerilerden dolayı kapatılma ihtimali doğmaktadır. Huzur Partisi ve Sosyalist Parti örneklerinde olduğu gibi bu partiler hakkında, faaliyete geçmeleri beklenmeden, kurulmalarından hemen sonra kapatma davaları açılmıştır⁴⁵.

Dolayısıyla, ülkemizde kural olarak siyasal partiler serbestçe faaliyette bulunabilirler de, Anayasamız, bu kuralı istisnasız olarak kabul etmemiş ve parti faaliyetlerine bazı sınırlar, yasaklamalar getirmiştir. Bunların bir kısmı, partilerin izleyebilecekleri siyasal (ideolojik) amaçlara, bir kısmı da onların

40 ÇAĞLAR, Bakır, “İnsan Haklarının Güncel Sorunları”, İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi’nin Düzenlemiş olduğu İnsan Hakları Sempozyumunda sunulmuş tebliğ, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Hukuk Müşavirliği Yayını, 1995, No: 1, s. 73.

41 YÜZBAŞIOĞLU, Necmi, Türk Anayasa Yargısında Anayasallık Bloku, İstanbul, 1991, s. 151.

42 ÖDEN, Merih, Türk Anayasa Hukukunda Siyasi Partilerin Anayasaya Aykırı Eylemleri Nedeniyle Kapatılmaları, Yetkin Yayınları, Ankara 2003, s. 19.

43 TEZİÇ, 1990, s. 40.

44 TANÖR, Bülent, Türkiye’nin İnsan Hakları Sorunu, BDS Yayınları, İstanbul 1991, s. 191.

45 Huzur Partisi, programında din derslerinin üniversitelerde okutulması ve alfabenin geliştirilmesi önerilerini getirdiği için kapatılmıştır (AMKD., Sayı 20, s. 350-374). Ayrıca, Huzur Partisinin kapatılmasıyla ilgili kararın geniş bir incelemesi için bkz. DİNÇKOL, Bihterin, 1982 Anayasası Çerçevesinde ve Anayasa Mahkemesi Kararlarında Laiklik, Kazancı Yayınları, İstanbul 1992, s. 194-198.

örgütlenme ve çalışmalarına ilişkindir. 1961 Anayasası'nın yürürlükte olduğu dönemde üç tane ve 1982 Anayasası'nın yürürlüğe girdiği tarihten günümüze kadar ise bir rekor sayılabilecek sayıda 20 taneden fazla siyasal parti kapatılmıştır⁴⁶. Bu durum, düşünce özgürlüğünün siyasal partiler açısından günümüze kadar Anayasa Mahkemesi tarafından nasıl algılandığı noktasında bizlere ipucu vermektedir. Anayasa Mahkemesi, toplumsal yaşama zarar veren düşünce ve kanaatlerin açığa vurulmasının, toplumu huzursuzluğa sevk edeceğini, toplumsal yaşayışın ve devletin güvenliğini sarsacağını ileri sürmüştür⁴⁷. Mahkeme, ifade özgürlüğünü, muhalefet özgürlüğünün çoğulcu bir yaklaşımla değerlendirilmesi yerine bir güvenlik sorunu olarak algılamaktadır⁴⁸. Tehlike olarak görülüp zararlı ve gayrimeşru addedilen fikirlerin yasaklanmasına yol açabilecek bu durum, özgürlüğün kendisinin değil devletin kendisini koruma kaygısının öncelikli hale geldiğinin de bir göstergesidir. Böylece ifade özgürlüğü iktidarı sınırlandırıcı güce sahip ve farklı fikirlerin açıklanması serbestisi şeklindeki anlamının dışına çıkarak, devletin korunması amacı çerçevesinde sadece yararlı yada meşru olduğuna inanılan görüşlerin açıklanması özgürlüğüne dönüşecektir⁴⁹. Devletin kendini koruma kaygısı Mahkeme'nin, siyasal partilerle ilgili vermiş olduğu kararlarda da açıkça vurgulanmaktadır. Bunlardan, Türkiye Birleşik Komünist Partisi ile Emek Partisi'nin kapatıldığı kararlarda Anayasa Mahkemesi, partinin tüzük ve programında yer alan hususların ülke için tehlike oluşturacağını, böyle bir tehlike içinde bulunan devletin de, ülkesi ve milletiyle bütünlüğünü korumasının en doğal hakkı olduğunu belirtmiştir⁵⁰. Özgürlük ve Demokrasi Partisi ile ilgili verdiği kararda ise, siyasal partilerin kuruluş ve çalışma özgürlüklerinin Anayasa ve bu alanı düzenleyen yasalarla sınırlı olduğunu belirterek; devletin temel dayanaklarını, sürekliliğini ve demokrasiyi yok edici sakıncaları gidermek için yasal düzenlemelerin gerçekleştirilmesinin hukuk devleti içinde doğal bir davranış olduğunu ifade etmiştir⁵¹. Yine, Mahkeme Sosya-

46 Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz: SAĞLAM, Fazıl, Siyasi Partiler Hukukunun Güncel Sorunları, Beta Yayınevi, İstanbul 1999, s. 85-143.; ÖDEN, Merih, Türk Anayasa Hukukunda Siyasi Partilerin Anayasaya Aykırı Eylemleri Nedeniyle Kapatılmaları, Yetkin Yayınları, Ankara 2003.; KÜÇÜK, Adnan, Siyasi Partilere İlişkin Yasaklamalar, Asil Yayın Dağıtım Ankara 2005.

47 AMK., E. 1963/16, K. 1963/84, KT. 08. 04. 1963, AYMKD, 1, s. 199-202.

48 SUNAY, Reyhan, Anayasa Mahkemesi Kararlarında İfade Hürriyeti, LDT Yayın, Ankara 2003, s. 7.

49 SUNAY, s. 7.

50 AMK., E. 1990/1, K. 1991/1, KT. 16. 07. 1991, AYMKD, 27/2, s. 936-949.; AMK., E. 1996/1, K. 1997/1, KT. 14. 02. 1997, AYMKD, 34/2, s. 759-760.

51 AMK., E. 1993/2, K. 1993/3, KT. 30. 11. 1993, AYMKD, 30/2, s. 1011-1012.

list Parti ve Halkın Emek Partisi, Demokrasi Partisi, Özgürlük ve Demokrasi Partisi ve Halkın Demokrasi Partisi hakkında vermiş olduğu kararlarda ise, benzer şekilde, devletin “tek”, ülkenin “tüm”, ulusun “bir” olduğunu, ulusal devletin tekil ve etnik ayrıcalıklarla tartışılmayacağını, insan hakları alanında sömürü yapılarak ve demokrasiyi yozlaştırmak suretiyle üstü kapalı bir şekilde ayrı ulus yoluyla ayrı bir devletin amaçlanamayacağını, bu yöndeki davranışların ifade özgürlüğü kapsamına dahil edilemeyeceğini tekrarlamaktadır⁵². Ancak, yukarıda belirtilen bazı olguların tartışma konusu dahi edilemeyeceğini belirten Mahkeme bu kararlarda, devletin tekliği yanında federalizmin de uluslar arası hukuk kurallarına uygun olduğu gerçeğini de göz ardı etmektedir⁵³. Ayrıca Mahkeme, Sosyalist Partinin kapatılması kararında özgürlüklerin kötüye kullanılmasına ilişkin olarak, demokratik bir devleti yıkmayı önermenin ve bunu zorla gerçekleştirmeye çağırmanın belirleyici olduğunu açıklayarak hukuki ve teknik anlama yaklaşmıştır⁵⁴.

Bununla birlikte Anayasa Mahkemesi'nin, Sosyalist Birlik Partisi ve Demokrasi ve Değişim Partisinin kapatılması ile ilgili kararlarda ilk defa kriter olarak “yakın ve görülebilir tehlike” veya başka bir deyişle “açık ve yakın tehlike” kriterini dikkate aldığını görmekteyiz. Kararda, Cumhuriyet Başsavcılığı'nın parti programında kapatma nedeni olarak gördüğü hususların, Türkiye Cumhuriyeti için yakın ve görülebilir tehlike oluşturduğunu, böyle bir tehlike içinde bulunan devletin de ülkesi ve ulusuyla bütünlüğünü korumasının en doğal hakkı olduğu ve Türkiye Cumhuriyeti'nin konumunun ve koşullarının bu tehlikeyi ağırlaştırdığı ileri sürülmüştür⁵⁵. Ancak hemen şunu belirtelim ki, Anayasa Mahkemesi'nin dikkate aldığı bu ölçütün Amerika Federal Yüksek Mahkemesi tarafından geliştirilen “açık ve yakın tehlike” kriterine uygun olduğu söylenemez. Zira, bu kriter gereği, sadece bir şeyin savunulması, istenilmesi ya da insanların bir şeye inandırılması değil, savunulan ya da inandırılan hususun gerçekleşmesi konusunda, halkı düşmanca bir tutum sergilemeye teşvik edici, saldırıyı kışkırtıcı, teşvik edici,

⁵² AMK., E. 1991/2, K. 1992/1, KT. 10. 07. 1992, AYMKD, 28/2, s. 696-808.; AMK., E. 1992/1, K. 1993/1, KT. 17. 07. 1993, AYMKD, 29/2, s. 924-1169.; AMK., E. 1993/1, K. 1993/2, KT. 23. 11. 1993, AYMKD, 30/2, s. 841-917.; AMK., E. 1993/3, K. 1994/2, KT. 16. 06. 1994, AYMKD, 30/2, s. 1205-1214.; AMK., E. 1993/4, K. 1995/1, KT. 19. 07. 1995, AYMKD, 33/2, s. 548- 635.; AMK., E. 1999/1, K. 2003/1, KT. 13. 03. 2003, AYMKD, 39/2, s. 814-1101.

⁵³ CAN, s. 33.

⁵⁴ SUNAY, s. 23.

⁵⁵ AMK., E. 1993/4, K. 1995/1, KT. 19. 07. 1995, AYMKD, 33/2, s. 548- 635.; AMK., E. 1995/1, K. 1996/1, KT. 19. 03. 1996, AYMKD, 33/2, s. 724.; AMK., E. 1999/1, K. 2003/1, KT. 13. 03. 2003, AYMKD, 39/2, s. 814-1101.

suça iteleyici yönde bir tehlikenin oluşup oluşmadığı ve bu tehlikeyi önlemek için yeterli zamanın bulunup bulunmadığı hususlarından hareket edilmesi gerekir⁵⁶.

Yukarıdaki kararlarda da görüldüğü gibi vermiş olduğu kararlarla daha çok siyasal partiler için ifade özgürlüğünün geçerlilik alanını daraltan Anayasa Mahkemesi, istisnai olarak Demokratik Barış Hareketi Partisi hakkında vermiş olduğu kararda siyasal partiler için ifade özgürlüğünün alanı genişletici mahiyette bir karar vermiştir⁵⁷. Ancak, bu karar dikkatle incelendiğinde kapatma yaptırımını aleyhinde çıkan bu kararın 5/6 çoğunlukla kritik bir oranla alındığı görülecektir. Bu da belirtilen görüşlerin Mahkeme'nin olağan genel tutumunu yansıtmadığını göstermektedir.

Yine, siyasal partiler ve mensupları tarafından kullanılan bir takım ifadelerin laikliğe aykırılık gerekçesiyle Anayasa Mahkemesi tarafından parti kapatma gerekçesi olarak kullanıldığını görmekteyiz. Bunlardan Refah Partisi, bazı yönetici ve üyelerinin gerçekleştirdikleri eylemlerin Anayasa'nın 68. maddesinin dördüncü fıkrası hükümleri ve 2820 Sayılı siyasal partiler Kanununun 78., 84. ve 87. maddelerinde belirtilen Cumhuriyetin temel niteliklerinden laiklik ilkesine aykırı eylemler ve bu eylemlerin odağı haline geldiği gerekçesiyle kapatılmıştır⁵⁸. Mahkeme, başta Parti Genel Başkanı ve bir takım partili belediye başkanları olmak üzere parti yetkililerinin, resmi daire ve yüksek öğretim kurumlarında başörtüsü takılmasını savunan konuşmalarını ve çok hukukluluk taleplerini, laiklik karşıtları için bir mesaj niteliğinde olduğunu belirtmektedir⁵⁹. Bunun yanı sıra parti yetkililerinin diğer bazı ifadelerini de din ayrımcılığı ve hoşgörüsüzlük, kışkırtıcı tutum ve davranışlarla eylem çağrısında bulunma olarak değerlendirmiş⁶⁰. Benzer gerekçe ile Mahkeme, Fazilet Partisi'nin Genel Başkan ile partili milletvekillerinin ve bazı parti üyelerinin laiklik ilkesine aykırı açıklamalarda ve eylemlerde bulduklarını, partinin bu eylemleri benimseyerek laiklik ilkesine aykırı eylemlerin odağı haline geldiğini tespit etmiştir⁶¹. Kararda, Parti Genel Başkanı ve yetkililerinin türban ve başörtüsü yasağını hak ve özgürlüklerin kullanılmasını engelleyici zulüm ve zorbalık olarak niteleyerek, kamu düze-

⁵⁶ SUNAY, s. 29.

⁵⁷ AMK., E. 1996/3, K. 1997/3, KT. 22. 05. 1997, AYMKD, 36/2, s. 1021- 1027.

⁵⁸ AMK., E. 1997/1, K. 1998/1, KT. 16. 01. 1998, AYMKD, 34/2, s. 1029- 1055.

⁵⁹ AMK., E. 1997/1, K. 1998/1, KT. 16. 01. 1998, AYMKD, 34/2, s. 762.

⁶⁰ Diğer ifadeler ve ayrıntılı bilgi için bkz. AMK., E. 1997/1, K. 1998/1, KT. 16. 01. 1998, AYMKD, 34/2, s. 762-1032.

⁶¹ AMK., E. 1999/2, K. 2001/2, KT. 22. 06. 2001, AYMKD, 37/2, s. 1491- 1502.

nini bozacak biçimde halkı devlet görevlilerine karşı kin ve düşmanlığa tahrik ettikleri ve böylece demokrasi ile hak ve özgürlüklerin araç olarak kullanıldıkları ifade edilmiştir⁶². Ancak, Refah Partisi kararından farklı olarak bu davada herhangi bir şiddet çağrısı, demokratik düzenin reddi, din ayrımcılığı yada hoşgörüsüzlük verilerine rastlamıyoruz. Mahkeme, kararında AİHS hükümleri ile Anayasa arasında çelişki olmadığını belirterek Sözleşme ile Anayasa hükmü arasında normatif benzerlik kurmak suretiyle ifade özgürlüğüne aykırı bir durum olmadığını belirtmiştir. Ancak, bu durum Anayasa'nın demokratik meşruluğu tartışmalı olan temel tercihleri ve felsefesi dikkate alındığında, özgürlüğün alanını daraltıcı ve esas işlevini engelliyici bir sonuç doğurmaktadır⁶³.

Yine, Mahkeme laikliğe aykırılık gerekçesiyle vermiş olduğu bir diğer kararda, Özgürlük ve Demokrasi Partisi'nin programını devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğü ilkesinden başka, Siyasal Partiler Kanunu'nun 89. maddesindeki Diyanet İşleri Başkanlığı'nın genel idare içinde yer almasına ilişkin Anayasa'nın 136. maddesine aykırı amaç gütmeye yasağı yönünden de laiklik ilkesine aykırı bulmuştur⁶⁴.

Yukarıdaki kapatma gerekçelerine bakıldığında Mahkeme'nin kapatmaya yönelik tutumunda, ifade ve beyanların, ortaya çıkardığı etki ve sonuçların salt içerikleri ve öngördükleri amaçların esas alındığı görülmektedir⁶⁵.

5- ULUSLARARASI BELGELER VE YARGI ORGANLARI KARARLARINDA SİYASAL İRADENİN AÇIKLANMASI ÖZGÜRLÜĞÜ VE SINIRLARI

5.1-ULUSLARARASI BELGELERDE İFADE ÖZGÜRLÜĞÜ

5.1.1- Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi

I. ve II. Dünya savaşlarında milyonlarca insanın ölmesi ve en korkunç insan hakları ihlallerinin yaşanmış olması, dünya uluslar topluluğunu, barışçı ve insan haklarına saygılı yeni bir uluslararası düzen kurulması çabasına yönelmiştir. Bu amaçla 10 aralık 1948 tarihinde İnsan Hakları Evrensel Beyanamesi ilan edilmiştir. Bu beyannamenin 19. maddesi⁶⁶ düşünce ve

⁶² AMK., E. 1999/2, K. 2001/2, KT. 22. 06. 2001, AYMKD, 37/2, s. 1491- 1502

⁶³ SUNAY, s. 12.

⁶⁴ AMK., E. 1991/1, K. 1993/2, KT. 23. 11. 1993, AYMKD, 30/2, s. 925- 927.

⁶⁵ SUNAY, s. 18.

⁶⁶ "Herkesin düşünce ve ifade özgürlüğüne hakkı vardır. Bu hak düşüncelerinden dolayı rahatsız edilmemek, ülke sınırları söz konusu olmaksızın, bilgi ve düşünceleri her yoldan araştırmak, elde etmek ve yaymak hakkını gerekli kılar."

ifade özgürlüğünü düzenlemektedir. Ayrıca, 16 Aralık 1966 tarihli Uluslararası Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesi'nin 19. maddesi⁶⁷, 4 Aralık 1950 tarihli İnsan Hakları ve Temel Özgürlüklerinin Korunmasına İlişkin Sözleşmenin 10. maddesinin 1. fıkrası⁶⁸, 21 Kasım 1990 tarihli Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı, Yeni Bir Avrupa için Paris Şartı⁶⁹ ve 13 Ekim 2004 tarihli Avrupa İçin Bir Anayasa Oluşturan Antlaşma'nın 71. maddesinin 1. fıkrasında⁷⁰ da benzeri hükümler bulunmaktadır.

5.1.2- Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinin 10. maddesi ifade özgürlüğünü düzenlemektedir. Bu maddeye göre;

a) Herkes, görüşlerini açıklama ve anlatım özgürlüğüne sahiptir. Bu hak, kanaat özgürlüğünü, kamu otoritelerinin müdahalesi olmaksızın haber veya fikir alma ve verme özgürlüğünü de içerir. Bu madde, devletlerin radyo, televizyon veya sinema işletmelerini bir izin sistemine bağlı tutmalarına engel değildir.

b) Kullanılması ödev ve sorumluluk yükleyen bu özgürlükler; demokratik bir toplumda, zorunlu tedbirler niteliğinde olarak, ulusal güvenliğin, ülke bütünlüğünün veya kamu güvenliğinin korunması, asayişsizliğin veya suç işlenmesinin önlenmesi, sağlığın veya ahlakın, başkalarının ün ve haklarının korunması, gizli kalması gereken haberlerin yayılmasına engel olunması, veya yargı organının otorite ve tarafsızlığının sağlanması için kanunla öngörülen bazı usullere, şartlara, sınırlamalara ve yaptırımlara bağlanabilir.

Bu madde ile, ilk olarak ifade özgürlüğü konusunda bir ilke ortaya ko-

67 "Herkesin, söz özgürlüğüne hakkı vardır; bu hak gerek sözlü, yazılı ya da basılı veya sanat eseri şeklinde, gerekse seçilen diğer herhangi bir yoldan, ülke sınırları söz konusu olmaksızın, her türlü haber ve düşünceyi araştırma, alma ve verme özgürlüğünü içerir."

68 "Herkes görüşlerini açıklama ve anlatım özgürlüğüne sahiptir. Bu hak, kanaat özgürlüğü ile kamu otoritelerinin müdahalesi ve ülke sınırları söz konusu olmaksızın haber veya fikir alma ve verme özgürlüğünü de içerir."

69 "İnsan hakları ve temel hürriyetler, tüm insanların doğumlarıyla birlikte iktisap ettikleri vazgeçilmez haklardır ve kanunlarla garanti altına alınmışlardır. Bunların korunması ve geliştirilmesi devletin başka gelen görevidir. Bunlara saygı, zorba bir devlete karşı asıl güvenceyi oluşturur. Bunlara uyulması ve tam olarak uygulanması hürriyetin, adaletin ve barışın temelidir."

"...Demokrasinin temelinde insana saygı ve hukukun üstünlüğü yatar. Demokrasi, ifade hürriyetinin, toplumun her kesimine karşı hoşgörünün ve herkes için fırsat eşitliğinin en iyi güvencesidir."

70 "Herkes ifade özgürlüğü hakkına sahiptir. Bu hak, bir görüş sahibi olma ve haberlerle fikirleri, kamu yetkililerinin herhangi bir müdahalesiyle karşılaşmadan ve sınırlardan bağımsız olarak alma ve bildirme özgürlüklerini de içine alır."

nulmakta ve böylece ifade özgürlüğü güvence altına alınmaktadır. İkinci olarak, ifade özgürlüğüne karşı izin verilebilir müdahalelerin neler olduğu düzenlenmektedir⁷¹. Dolayısıyla ifade özgürlüğünün sınırları Sözleşme'nin 10. maddesinin 2. paragrafında açıklanmıştır. Buna göre, ifade özgürlüğünün kullanılmasına kamusal makamlar ancak, ulusal güvenlik, ülke bütünlüğü, kamu özgürlüğü, suç işlenmesi ve düzensizliğin korunması, genel sağlığın ve genel ahlakın korunması, gizli belgelerin açıklanması tehlikesinin önlenmesi, başkalarının şeref ve haklarının korunması ve yargı organlarının tarafsızlığının ve otoritesinin sağlanması gerekçesiyle müdahalede bulunabilirler.

Bunun yanı sıra AİHM'nde ifade özgürlüğünün Sözleşme'ye aykırı bir şekilde sınırlandırılması yolundaki iddiaları yukarıda saydığımız ve sınırlamayı meşru kılan haller içerisinde olup olmadığının saptanması noktasında aşağıdaki kısıtlar kullanılmaktadır. Bunlar; a) Sınırlama veya müdahale için yasa olmalıdır. b) sınırlamanın meşru bir amacı olmalıdır. c) Sınırlama demokratik toplumun gereklerine uygun olmalıdır. d) Getirilen ceza gerçekleştirilmek istenen meşru amaçla orantılı olmalıdır. AİHM düşünce ve ifade özgürlüğünün sınırlarını geniş yorumlamaktan yanadır. Handyside kararında olduğu gibi, düşünceleri açıklama özgürlüğü, sadece hoşgörü ile karşılanan veya saldırgan olmayan ya da önemsiz görünen haber veya düşünceler için değil devleti ya da toplumun belli bir kesitini sarsan veya rahatsız eden düşünceler için de geçerli olarak kabul edilmiştir.⁷² Yine Piermont/Fransa kararında Mahkeme, ifade özgürlüğü ile siyasal tartışma arasındaki ilişkiye vurgu yaparak, devletin resmi görüşüne ve statükoya karşı olan görüşlerinde kendilerine siyasal arenada yer bulabileceğini belirtmiştir⁷³.

5.2-AVRUPA İNSAN HAKLARI MAHKEMESİ'NİN VERMİŞ OLDUĞU KARARLAR BAĞLAMINDA SİYASAL İRADENİN AÇIKLANMASI ÖZGÜRLÜĞÜ VE PARTİ KAPATMA DAVALARI

Uluslararası hukuki metinlere baktığımızda siyasal partilerle ilgili özel hükümlerin bulunmadığını görmekteyiz. Ancak, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nde (AİHS), siyasal partilere dolaylı olarak değinilmektedir. Siyasal partiler genel olarak Sözleşmenin örgütlenme özgürlüğünü düzenleyen 11. maddesi⁷⁴ ve ifade özgürlüğünü düzenleyen 10. maddesi kapsamı içinde

⁷¹ BIÇAK, s. 20.

⁷² Handyside Kararı, 7.12.1976, Seri A. No. 24.

⁷³ Piermont/Fransa Kararı, 27.4.1995, Seri A, No. 314.

⁷⁴ Bkz. AİHS Mad.11. "1. Herkes barışçı amaçlarla toplantılar yapmak, dernek kurmak, ayrıca çıkarlarını korumak için başkalarıyla birlikte sendikalar kurmak ve bunlara katıl-

değerlendirilmektedir. Sözleşmenin 17. maddesi⁷⁵ ise, herhangi bir topluluğun sözleşmedeki temel haklara dayanarak bu hak ve özgürlükleri ortadan kaldırmak amacını güden bir faaliyet veya harekette bulunmasına engeldir⁷⁶.

AİHS'nin asıl önemi ve etkinliği içerdiği hak ve özgürlüklerden daha çok kurmuş olduğu yargısal mekanizmaya yani kurumsal yapısına dayanmaktadır⁷⁷. Bu yargısal mekanizma (AİHM) demokratik bir toplumda bulunması gereken hak ve özgürlükleri uygulanır kılmaktadır. Sözleşme'deki hak ve özgürlüklerin içeriği AİHM İçtihatları ile belirlenerek geliştirilmekte ve böylece Sözleşmedeki kavramlar daha somut ve belirgin hale getirilmektedir⁷⁸.

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (AİHM), siyasi partileri demokrasinin işleyişi açısından vazgeçilmez kurumlar olarak görmektedir. Mahkemeye göre partiler, ülke sorunlarının çözümü konusunda farklı görüşler üreten, değişik toplum kesimlerinin taleplerini devlete yansıtan kuruluşlardır. Dolayısıyla bu kuruluşlar faaliyetleri bakımından geniş güvencelerden yararlanmalı, ciddi bir zorunluluk olmadıkça özgürlükleri kısıtlanmamalıdır⁷⁹.

Yukarıda belirtilen AİHS ve AİHM ilgili hükümlerinin yanısıra siyasi partilere ilişkin fikir verebilecek uluslararası metinlerden bir diğeri de Venedik Komisyonu Raporudur. Bu Rapor'a göre parti kapatmanın kriterleri şunlardır⁸⁰.

"1) Siyasi partilerin yasaklanması ve kapatılması, şiddet kullanmayı sa-

mak haklarına sahiptir. 2. Bu hakların kullanılması, demokratik bir toplulukta, zorunlu tedbirler niteliğinde olarak milli güvenlik, kamu güvenliği, barış ve düzenin sağlanması ve suç işlemenin önlenmesi, sağlığın veya ahlakın veya başkalarının hak ve özgürlüklerinin korunması amaçlarıyla ve ancak kanunla sınırlanabilir. Bu madde, bu hakların kullanılmasında silahlı kuvvetler ve güvenlik güçleriyle devletin idare mekanizmasında görevli olanlar hakkında yasal sınırlamalar konmasına engel değildir."

⁷⁵ Bkz. AİHS Mad.17. "Bu sözleşme hükümlerinden hiçbiri bir devlete, topluluğa veya ferde iş bu Sözleşmede tanınan hak ve özgürlüklerin yok edilmesini veya yahut bu sözleşmede öngörüldüğünden daha geniş ölçüde sınırlamalara tabi tutulmasını amaçlayan herhangi bir faaliyete girişmeye veya harekette bulunmaya yönelik bir hak sağladığı şeklinde yorumlanamaz."

⁷⁶ DOĞRU, Osman, İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi Kararları ve Avrupa Sözleşmesi, Kazancı Yayınları, İstanbul 1994, s. 288-290.

⁷⁷ KÜÇÜK, s. 39.

⁷⁸ ÇAVUŞOĞLU, Naz, Uluslararası İnsan Hakları Hukukunda Azınlık Hakları, Bilim Yayınları, Ankara 1999, s. 74.

⁷⁹ UYGUN, Oktay, "Siyasal Partilerin Kapatılması Rejiminin Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Çerçevesinde Değerlendirilmesi" Anayasa Yargısı Dergisi, 2000, Cilt 17, s. 200.

⁸⁰ SAĞLAM Fazıl, "Siyasi Partiler Kanunu'nda Uluslararası Standartlara Uygunluk Sağlamak İçin Yapılması Gereken Değişiklikler", Anayasa Yargısı Dergisi, 2000, Cilt 17, s. 7-8.

vunan veya anayasal düzeni yıkmak için şiddet kullanan ve bu şekilde anayasada güvence altına alınmış bulunan hak ve özgürlükleri tehlikeye sokan siyasal partiler için söz konusu olmalıdır. Böyle bir durum, bir partinin programında değişik şekillerde şiddeti teşvik etmesi şeklinde olabileceği gibi, silahlı çatışma, terörizm ya da yıkıcı davranışa yönelik örgütlenme ile mevcut anayasal düzeni ortadan kaldırmayı amaçlama şeklinde de olabilir. “ırkçılık, yabancı düşmanlığı ve hoşgörüsüzlük” de aynı bağlamda değerlendirilir.

2) Bir siyasal parti, üyelerinin bireysel davranışlarından sorumlu tutulmamalıdır. Ancak, üyenin davranışı, partinin desteğine sahipse, ya da parti programının ya da partinin politik amacının sonucu ise dikkate alınır.

3) Bir siyasal partinin yasaklanması veya kapatılması önlemine en son çare olarak başvurulmalıdır. Bu konu da ilgili ülke koşulları da dikkate alınarak, partinin gerçekten özgür ve demokratik düzene veya bireylerin özgürlüklerini bir tehlike oluşturup oluşturmadığı değerlendirilmelidir. Ayrıca kapatma dışında başka önlemlerle tehlikenin önlenip önlenemeyeceği gözden geçirilmeli, ölçülülük (oranlılık) ilkesine uyulmalıdır. Bu ilkelerin değerlendirilmesinde ülkedeki genel durum önemli bir faktördür. Aynı zamanda gelişmekte olan Avrupa demokrasisinin standartları da gözönünde tutulmalıdır.

4) Yasaklama ya da kapatma kararı Anayasa Mahkemesi veya başka bir yargı organı tarafından adil yargılanma sonucu verilmelidir.”

Yine, AİHS'nin toplantı ve dernek kurma özgürlüğüne ilişkin 11. maddesine aykırılık iddiasıyla açılan davalar içinde en önemlileri siyasal parti kapatma davalarıdır. Bu özgürlüğün sınırlandırılması konusunun da Sözleşme'nin 9 ve 10. maddeleriyle ilgili ilkelerin ışığında değerlendirilmesi gerekmektedir. Ancak konu siyasal parti kapatma olunca Sözleşme Kurumları oldukça titiz davranmaktadır⁸¹. AİHM, istisnaları daha sıkı bir incelemeye tabi tutmaktadır. Ancak inandırıcı ve zorlayıcı sebeplerin varlığı halinde siyasal partilerin kapatılmasını haklı bulmakta, 11. maddenin 2. fıkrasındaki meşru sebeplerin varlığı bakımından yasama, yargı ve uygulama aşamasında taraf devletlere oldukça sınırlı bir takdir yetkisi tanımaktadır⁸².

Bu bağlamda, ülkemizde de siyasal partiler hukukunun sorunları sadece iç hukuk düzeninden kaynaklanmamaktadır. Zira uluslararası hukuk ve uluslararası yargı organlarının kararları da bazı yeni sorunların ortaya çıkmasına yol açmaktadır. Türk Anayasa Mahkemesi tarafından verilen ve haklı olarak

81 TEZCAN, Durmuş, “Örgütlenme Hakkının Sınırları Açısından Siyasi Partileri Kapatma Kararlarına İlişkin Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin Ortaya Koyduğu Eğilim”, *Anayasa Yargısı Dergisi*, 1999, Cilt 16, s. 130.

82 SAĞLAM, 1999, s. 201.

dünya çapında bir rekor olarak nitelenen parti kapatma kararlarından 10 tanesi Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nde de inceleme konusu olmuş ve 7'si karara bağlanmıştır⁸³. Diğer 3⁸⁴ tanesinin ise yargılaması devam etmektedir. Karara bağlanan davalar, Türkiye Birleşik Komünist Partisi (TBKP)⁸⁵, Sosyalist Parti (SP)⁸⁶ Özgürlük ve Demokrasi Partisi (ÖZDEP)⁸⁷, Refah Partisi (RP), Yazar, Karataş, Aksoy Halkın Emek Partisi (HEP), Sosyalist Türkiye Partisi (STP) ve son olarak Zana ve diğerleri Halkın Demokrasi Partisi (HADEP)⁸⁸ kararı ile ilgilidir. Ancak, AİHM'nin RP'nin başvurusu ile ilgili vermiş olduğu karar daha önceki kararlarına göre farklılık arz etmekte ve Mahkeme'nin siyasal partilerle ilgili vermiş olduğu kararlarında bir değişikliğe de işaret etmektedir⁸⁹. Zira AİHM, TBKP, SP, STP, HEP ve ÖZDEP kararlarında Türk Anayasa Mahkemesi'nin kapatma kararlarının AİHS'nin 11. maddesini ihlal ettiği, RP kararında ise, sözleşmenin ilgili maddesinin ihlal edilmediği kanaatine varmıştır.

AİHM, Türkiye Birleşik Komünist Partisi ile ilgili kararında, bir siyasal partinin seçtiği ismin, tek başına kapatma gibi çok ağır bir yaptırım gerektirmediği görüşündedir⁹⁰. Mahkeme, söz konusu kararında, Anayasa Mahkemesi'nin, TBKP'nin, "komünist" adını taşımasına rağmen, sınıf tahakkümünü amaçlamadığını, aksine, siyasal çoğulculuk ve genel seçim de dahil olmak üzere, demokrasinin bütün gereklerini benimsediğini tespit etmiş olmasını dikkate almıştır⁹¹.

Kararda dikkati çeken önemli bir nokta, partinin eyleme geçmeden kapatılmış olmasının devamlı olarak vurgulanmasıdır. AİHM, bu davada

⁸³ AMK., E. 1990/1, K. 1991/1, KT. 16. 07. 1991; AYMKD, 27/2, s. 885-969; AMK, E. 1991/2, K. 1992/1: KT. 10. 07. 1992, AYMKD, 28/2, s. 696-831; Ayrıca bkz. TANÖR / YÜZBAŞIOĞLU, 2001: 189.

⁸⁴ Demokrasi Partisi (DEP), Demokratik Kitle Partisi (DKP), Türkiye Sosyalist Birlik Partisi (TSBP) ve Fazilet Partisi (FP).

⁸⁵ Bkz. İnsan Hakları Kararları Derlemesi (İHKD), 1998: 372 vd..

⁸⁶ Bkz. 20/1997/804/1007 sayılı karar.

⁸⁷ Bkz. T.C. Dışişleri Bakanlığı Çok Taraflı Siyasal İşler Genel Müdürlüğü'nün ÖZDEP Kararı, Sayı, AKGY-2890/29707, T.27.12.1999, Ankara.

⁸⁸ Zana ve diğerleri / Türkiye davasındaki 11.01.2005 tarihli dostane çözüme ilişkin basın açıklaması. Bkz. Fransızca metni için: [http://cmiskp.echr.coe.int/tpk197/portal.asp?sessionId=6652022&skin=hudoc-en&action=request \(11.01.2005\)](http://cmiskp.echr.coe.int/tpk197/portal.asp?sessionId=6652022&skin=hudoc-en&action=request (11.01.2005))

⁸⁹ YAYLA Atilla, "AİHM'nin RP Kararı Üzerine", Liberal Düşünce, 2001, Y1 6, Sayı 23, s. 76.

⁹⁰ Case of United Communist Party of Turkey and Others v. Turkey, par. 54.

⁹¹ Case of United Communist Party of Turkey and Others v. Turkey, par. 54.

AİHS'nin 10. ve 11. maddelerini ölçü aldığı için TBKP'nin parti tüzük ve programında bu maddeler açısından kapatma yaptırımını haklı kılacak bir aykırılık görmemiştir⁹². Mahkeme'ye göre partiler, demokratik çoğulculuk ilkesinin bir gereği olarak, Anayasanın ideolojisine aykırı olsa bile, çoğunluğun görüşlerine aykırı fikirleri savunabilecekleri gibi bunu parti programlarında belirtmek suretiyle kamuoyunun onayına da sunabilecektir⁹³.

Yine, AİHM, 25.05.1998 tarihli kararında Sosyalist Parti'nin kapatılmasını öngören kararın ölçüsüz bir önlem olduğu, dolayısıyla böyle bir önlemin demokratik bir toplumda gerekli olmadığı ve böylece AİHS'nin 11. maddesinin ihlâl edildiği sonucuna varmıştır. Mahkeme, Sosyalist Parti'nin siyasal amaçlarına ulaşmak için tamamen hukukî yollar izlediği ve Türkiye'nin demokratik çoğulcu düzenini bozmak gibi bir maksatla hareket etmediği veya ırka dayalı ayrımcılığı destekleyerek temel insan haklarını ihlâl etme çabası içinde olmadığı görüşündedir⁹⁴. AİHM bu konuda Türk Anayasa Mahkemesi'nin vermiş olduğu karardan tamamen farklı bir karar vermiştir. Zira AİHM, Parti'nin kapatılmasına neden olarak gösterilen eylemleri "ifade özgürlüğü" kapsamında değerlendirmektedir⁹⁵. Aynı şekilde Mahkeme Sosyalist Türkiye Partisi (STP) davasını da AİHS 11. maddesi kapsamında değerlendirmiştir⁹⁶. AİHM, şiddet kullanma veya buna ilişkin ciddi deliller bulunmadıkça, demokrasi kurallarını ihlâl etmeyi amaçlamayan eylemleri, ifade özgürlüğü kapsamında değerlendirilmiştir⁹⁷. Mahkeme'ye göre, siyasal partilerin, rahatsız edici nitelikte dahi olsa, bir ülkenin sorunlarını şiddete dayalı olmadan diyalog yoluyla çözebilme olanakları sunmaları demokrasinin temel ilkelerindedir⁹⁸. AİHM'ne göre, ifade özgürlüğü demokrasinin temelini oluşturur⁹⁹. Bir siyasal grubun, toplumun belli bir bölümünün politik arenada rol alması yönündeki çabalarını engellemenin haklı bir sebebi yoktur¹⁰⁰. AİHM, üniter bir devlet yapısına sahip bir ülkede federal sistemin ve şiddete başvurmamak kaydıyla ayrılma hakkının savunulmasını da ifade

92 Case of United Communist Party of Turkey and Others v. Turkey, par. 23.

93 Case of United Communist Party of Turkey and Others v. Turkey, par. 25.

94 Case of Socialist Party and Others v. Turkey, par. 46-47.

95 Case of Socialist Party and Others v. Turkey, par. 48; AİHD Sosyalist Parti Kararı, s. 6.

96 Affaire Parti Socialiste de Turquie (STP) et Autres c. Turquie, par. 44.

97 Case of Socialist Party and Others v. Turkey, par. 46; Affaire Parti Socialiste de Turquie (STP) et Autres c. Turquie, par. 38.

98 Affaire Parti Socialiste de Turquie (STP) et Autres c. Turquie, par. 46.

99 Affaire Parti Socialiste de Turquie (STP) et Autres c. Turquie, par. 47.

100 Case of Socialist Party and Others v. Turkey, par. 45.

özgürlüğü kapsamında değerlendirmektedir¹⁰¹. Mahkeme partinin kapatma konusu eylemlerini sübjektif açıdan değerlendirmekte ve bu tür eylemlerin o ülkenin bütünlüğü açısından objektif olarak taşıdığı tehlike ve yaratacağı parçalayıcı etkiler üzerinde durmamaktadır¹⁰².

AİHM, Özgürlük ve Demokrasi Partisi'nin (ÖZDEP) kapatılması davasında Sosyalist Parti davasına atıf yaparak, bir siyasal partinin ülke nüfusunun bir bölümünün durumunu tartışmaya açmasının demokratik kurallar çerçevesinde siyasal hayata katılmak istemesinin yasaklanmasını, sözleşme-ye aykırı bulmuştur¹⁰³.

AİHM, ÖZDEP' in programında "millî ve dinî azınlıklar" ın self-determinasyon hakkına atıfta bulunduğunu kabul etmekle birlikte bu sözcüklerin Türkiye'nin parçalanmasını teşvik edici nitelikte olmadığını sadece siyasal hedefe Kürtler'in özgürce ve demokratik yollarla katılımının amaçladığını belirtmekte, bu tür bir siyasal projenin, Türkiye Devleti'nin halen uygulanan ilkelerine ve siyasal yapısına uygun olmaması, bu hedefin demokratik kuralları ihlâl ettiği anlamına gelmeyeceğini; demokrasinin, farklı siyasal projelerin ortaya konması ve tartışılması, hatta, bir devletin örgütlenme biçimini sorgulaması (demokrasinin kendine zarar vermemek şartıyla) temelini dayandığını belirtmektedir¹⁰⁴. Yine, ÖZDEP' in Diyanet İşleri Başkanlığı ile ilgili görüşlerini de AİHM bu çerçevede değerlendirmektedir¹⁰⁵. AİHM, AİHS' nin 11. maddesinde belirtilen istisnaların siyasal partiler açısından yalnızca inandırıcı ve zorunlu nedenler olduğunda meşru sayılabileceğini ve böylece partilerin örgütlenme özgürlüğüne sınırlama getirilebileceğini, Sözleşme'nin 11. maddesi'nin ikinci paragrafı yorumlanırken, Sözleşme'ye taraf devletlerin sınırlı bir keyfiyeti bulunduğunu ve bu keyfiyetin Avrupa'da geçerli olan hukuk kuralları ile, bağımsız mahkemelerin vermiş olduğu kararlarda dahil olmak üzere, mahkeme kararlarına bağlı olarak oluşturulabileceğini, demokrasinin ifade özgürlüğüne dayandığını ve bu çerçevede, bir siyasal topluluğu, ülke nüfusunun bir bölümünün durumunu tartışmaya açması ve demokratik kurallar çerçevesinde siyasal hayata katılmak istemesi nedeniyle engellenen meşru sayılamayacağını belirtmiştir¹⁰⁶.

AİHM, Yazar, Karataş, Aksoy ve Halkın Emeği Partisi (HEP)'nin kapa-

¹⁰¹ Case of Socialist Party and Others v. Turkey, par. 47.

¹⁰² ÇAVUŞOĞLU, s. 10.

¹⁰³ Case of Freedom and Democracy Party (ÖZDEP) v. Turkey, par. 40.

¹⁰⁴ Case of Freedom and Democracy Party (ÖZDEP) v. Turkey, par. 38-41.

¹⁰⁵ Case of Freedom and Democracy Party (ÖZDEP) v. Turkey, par. 41

¹⁰⁶ Case of Freedom and Democracy Party (ÖZDEP) v. Turkey, par. 38-41

ılması ile ilgili olarak vermiş olduğu kararında ise, HEP'in savunduğu kendi kaderini tayin ve dil hakları gibi prensiplerin, tek başına demokrasinin temel değerlerine aykırı olmadığına karar vermiştir¹⁰⁷.

AİHM'e göre, Türk Anayasa Mahkemesi, verdiği kararlar amacını aşmıştır. Yine Türk Anayasa Mahkemesi, HEP'in amaçlarının teröristlerin amaçlarıyla benzerlik taşıdığı kanaatine varmıştır ve HEP'in halkı etnik nefret, başkaldırı, ayaklanma ve şiddete teşvik ettiğini belirtmiştir¹⁰⁸. Ancak, AİHM, Türk Anayasa Mahkemesi'nin bu gerekçelerini yeterli görmemektedir. Zaten Başsavcının, Parti'nin illegal hareketlerin odağı olduğu yönündeki iddiaları Anayasa Mahkemesi tarafından kabul edilmemiştir. AİHM bu durumu da dikkate alarak ikna olmamıştır. AİHM, HEP'in isteklerini (Kürtçe yayın ve eğitim, self-determinasyon, vb) demokrasiye aykırı görmemektedir. Bu tür problemlerin hükümetin ve devletin politik yapısını, ilkelerini riske etse de iyi işleyen bir demokraside bu tür problemlerin çözüm için demokratik kamuoyu tartışmasına sunulması gerektiği görüşündedir¹⁰⁹.

Zana ve diğerleri / Türkiye davasında ise Mahkeme, Türk Anayasa Mahkemesi'nin Halkın Demokrasi Partisi (HADEP) ile ilgili vermiş olduğu kapatma gerekçesinde yer alan; ülkesel ve ulusal bütünlüğü ortadan kaldırma amacına yönelik şiddet içerikli bağımsızlık mücadelesine çağrı yapıldığı gerekçelerini haksız bulmuştur. Mahkeme bu ifadeleri şiddet içermeyen düşünce açıklamaları olarak yorumlamış ve bu nedenle Leyla Zana, Hamit Geylani ve Veysel Turhan hakkında HADEP Bülten'inde yazdıkları yazılar nedeniyle TCK 312 ve TMK 8. maddeler nedeniyle verilen mahkumiyet kararlarını ifade özgürlüğünü ihlal olarak değerlendirmiştir. Mahkeme'nin bu görüşünü Türkiye Cumhuriyeti tazminat ödemeyi kabul ederek dostane çözüm yoluna gitmek suretiyle kabul etmiştir¹¹⁰.

AİHM, Refah Partisi davasında ise, parti yetkililerinin, lâiklik ilkesine farklı bir içerik getirdikleri gerekçesiyle dinî inanç ayrımına dayalı çok hukuklu bir sistem kurmak, Sözleşme'nin atfettiği değerlerden tamamen farklı özelliklere sahip İslâmî yasayı (şeriat) tesis etmek niyetinde oldukları ve iktidara gelmek, özellikle de iktidarda kalmak için kuvvete başvurma yönündeki tavırları konusunda bir kuşkunun doğmasına neden oldukları kanaa-

¹⁰⁷ Case of Yazar and Others v. Turkey, par. 16.

¹⁰⁸ Case of Yazar and Others v. Turkey, par. 16.

¹⁰⁹ Case of Yazar and Others v. Turkey, par. 17.

¹¹⁰ Fransızca metni için Bkz.: <http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/portal.asp?sessionId=6652022&skin=hudoc-en&action=request> (11.01.2005)

tine varmıştır¹¹¹. Yine, AİHM, Türk Anayasa Mahkemesi tarafından ilgili partiye uygulanan kapatma yaptırımının, demokratik toplumun korunması için zorunlu bir sosyal ihtiyaca bir cevap niteliği arz ettiğini belirtmiştir¹¹².

AİMH, RP'nin terörü, şiddeti çağrıştıran eylemler içinde olduğunu, çok hukukluluk ve dinsel içerikli eylemlerin 'inanç ayırmacılığı' sayılacağını, şeriatın sözleşme hükümleriyle uyumlu olmadığı tespitini yaparak, RP'nin şeriat isteyen bir parti olduğunu belirtmiştir¹¹³. Nitekim Mahkeme RP'nin kapatılmasını haklı bulurken, onun şiddeti teşvik edip etmediğine veya şiddeti bir yöntem olarak benimseyip benimsemediğine bakmakla yetinmemiş, ayrıca bu partinin ideolojik eğilimini de sorgulamıştır¹¹⁴. AİHM, RP'nin kapatılmasını "lâiklik karşıtı" olduğu için değil, onun şiddeti teşvik ettiğini sandığı, ayrıca insan haklarına ve çoğulculuğa aykırı gördüğü programının uygulanmasının toplumsal barış açısından "tehlike" yaratabileceğini düşündüğü için haklı bulmuştur¹¹⁵.

AİHM, bir partinin terörü desteklediğinde veya bunu aleni bir şekilde önerdiğinde kapatılmaması gerektiğini düşünmektedir. Ancak, hangi olayların terörü desteklemek sayılacağı noktasında, SP ve TBKP kararlarından farklı düşünerek somut delil var diyerek RP'ni terör partisi olarak kabul edebilmektedir. Ancak, Mahkeme, RP'nin iktidara gelmek veya iktidarda kalmak için şiddete başvurmayı haklı gördüğünün kesin bir delili olmadığını, sadece kimi partililerin bu konudaki "konumlarını şüpheli bıraktıkları"ni tespit etmiştir. Dolayısıyla, kimi parti mensuplarının konumundan kaynaklanan şüpheye dayanarak parti kapatma gibi ağır bir yaptırımın uygulanabileceği düşüncesi hukukî anlayışla bağdaşmamaktadır¹¹⁶. Bu davada, AİHM'nin düşünce özgürlüğünde dar yorumu tercih ettiği ve önceki parti kapatma davalarında benimsediği özgürlükçü yorumu terk ettiği görülmektedir. Dolayısıyla, bu karar AİHM'nin ifade ve örgütlenme özgürlükleri ile siyasal partiler konusundaki yerleşik içtihadından belirgin bir uzaklaşmayı ifade etmektedir.

¹¹¹ Case of Refah Partisi (The Welfare Party) and Others v. Turkey, par. 69- 75.

¹¹² TEZCAN, Durmuş / ERDEM M., Ruhan / SANCAKDAR, Oğuz, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Işığında Türkiye'nin İnsan Hakları Sorunu, Seçkin Yayınevi, Ankara 2002, s 367-374.

¹¹³ Case of Refah Partisi (The Welfare Party) and Others v. Turkey, par. 71.

¹¹⁴ ERDOĞAN, Mustafa, "Siyasi Partiler, Devlet ve Demokrasi", Liberal Düşünce, 200, Yıl 6, Sayı 22, s. 42.

¹¹⁵ Case of Refah Partisi (The Welfare Party) and Others v. Turkey, par. 71.

¹¹⁶ ERDOĞAN, 2001, s. 43.

Yine AİHM'ye göre, ifade özgürlüğü siyasal partiler kadar onların aktif üyeleri için de büyük öneme sahiptir. Zira siyasal partiler seçmenlerini temsil ederler, onların endişeleri ve çıkarlarını savunurlar. Bu bağlamda AİHM siyasal partilerin yanı sıra üyeleri tarafından belirtilen politik ifadelerin de Sözleşme'nin 10. maddesinden yararlanacağını İncal/Türkiye ve Castells/İspanya kararlarında açıkça vurgulamıştır. HEP İzmir İl Yönetim Kurulu üyesi olan Avukat İbrahim İncal'ın halkı kin ve düşmanlığa sevk edecek nitelikte bir bildiri dağıttığı gerekçesiyle mahkum edilmesi üzerine açılan davada AİHM, politikacıların ifade özgürlüğüne yapılan müdahalelerde Mahkeme'nin daha ayrıntılı inceleme yapmakla yükümlü olduğunu ve ifade özgürlüğünün siyasal partilerin aktif üyeleri için daha büyük bir önem arz ettiğini belirtmektedir. Yine, eleştirinin izin verilebilir sınırları, hükümet için, sade bir vatandaş ve hatta bir siyasetçi için olan sınırlardan daha geniş olduğunu, hükümetin işgal ettiği üstün konum itibarıyla özellikle muhaliflerin haksız saldırı ve eleştirilerini karşılamada başka bir takım araçları kullanabileceğinden ceza davalarına sınırlı hallerde başvurulması gerektiğini belirtmektedir¹¹⁷.

İspanya'da Bask Bölgesi'nden senatör seçilen Michael Casstells'in hükümeti eleştiren bir makalesi yüzünden hükümeti tahkir suçundan mahkum olması üzerine açılan davada ise Mahkeme benzer şekilde halkın seçtiği bir kimse için ifade özgürlüğünün önemine değinmektedir. Mahkemeye göre, tartışma özgürlüğünün mutlak olmamakla birlikte, hükümet için eleştiri sınırı herhangi bir kimseye ve hatta bir siyasetçiye göre daha geniştir¹¹⁸.

6- SONUÇ

Demokratik bir sistemde toplumdaki değişik düşüncelerin açıklanabilmesi siyasal eğilimlerin siyasal partiler şeklinde örgütlenerek, serbest ve eşit bir yarışma ortamında iktidara aday olabilmeleri gerekir. Siyasal partiler, alternatif siyasal programlar hazırlayarak halka sunarlar. Böylece vatandaşlara seçimlerde çeşitli alternatifler arasından bir seçme yapma imkanı sunmuş olurlar. Gerçek demokrasiden söz edebilmek için siyasal partilerin toplumdaki sosyal bölünme yapısını yansıtması ve farklı ideolojileri siyasal alana aktarması mümkün olmalıdır. Belli düşüncelere yasaklar koyarak bunların siyasal temsilini önlemek ve partileri demokrasinin izin vermediği ölçüde sınırlamak bunların sistem dışına itilmesi ve giderek yabancılaşmasına yol açar. Bu ise demokrasinin sağlıklı ve istikrarlı işleyişini engeller. İfade özgürlüğü muhalif kalma ya da muhalefet etme özgürlüğünü de içerir ve

117 TEZCAN vd, s. 320.

118 Casstels/İspanya Kararı, 23.04.1992, Seri A. No. 236.; BIÇAK, s.135-163.

buna soyut ve genel yasaklar konulamaz. Dolayısıyla, siyasal alana (özellikle siyasal partilere) ilişkin oldukları sürece, hoş gitmeyen ve kurulu düzeni sarsabilecek nitelikteki düşünce açıklamaları da korunmalıdır. Bu noktada Türk Anayasa Mahkemesi'nin ifade özgürlüğü yorumu, muhalif kalmayı kapsayacak derecede geniş değildir. Mahkeme'nin siyasi parti kapatma davalarındaki içtihadındaki düşünce özgürlüğü yaklaşımı daha çok kuşku odaklı ve bu özgürlüğün siyasal partiler eliyle kullanımına sınırlayıcı ve yasaklayıcı nitelikte olmuştur. Oysa demokrasilerde amacın gayrimeşru addedilerek ifadelerin sınırlandırılması yerine, bu amacı gerçekleştirmek için kullanılan yöntemle bakılarak karar verilir.

Strasburg yargısında ise, Refah Partisi Kararı dışında Türkiye hakkında ele alınan tüm parti kapatma davaları, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 10 ve 11. maddeleri kapsamında değerlendirilmiştir. Türkiye, hakkında karara bağlanan 6 davadan Refah Partisi davası dışında kalan 5 davada (Türkiye Birleşik Komünist Partisi (TBKP), Sosyalist Parti (SP) Özgürlük ve Demokrasi Partisi (ÖZDEP), Yazar, Karataş, Aksoy ve Halkın Emek Partisi davası ve Sosyalist Türkiye Partisi (STP)) özellikle ifade özgürlüğüne ölçsüz müdahale ettiği gerekçesiyle tazminata mahkum edilmiştir. Devam etmekte olan davaların (Fazilet Partisi, Demokratik Kitle Partisi, Demokratik Barış Hareketi Partisi) ise benzer şekilde benzer gerekçelerle Türkiye aleyhine sonuçlanma olasılığı söz konusu.

Bu sorunu çözüme noktasında siyasal partileri, çoğulcu katılımcı demokrasinin gereklerine uygun bir yapıya kavuşturma amaçlı bir takım düzenlemeler yapılmıştır. Özellikle, siyasal parti özgürlüğünün daha özgürlükçü bir temel dayanağa kavuşturulması amacıyla 2004 yılında Anayasanın 90. maddesinde yapılan değişiklik çok önemli bir adımdır. Bu değişiklik ile uluslar arası sözleşme ve uluslar arası mahkeme kararlarının iç hukuktaki yeri açıklığa kavuşturulmaya çalışılmıştır. Dolayısıyla bu durum Anayasa Mahkemesi'ni, vereceği kararlarda Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin parti kapatma ile ilgili vermiş olduğu kararları dikkate alma yükümlülüğü altına sokmaktadır.

Son olarak, ifade özgürlüğü demokrasinin temel ögesidir ve ifade özgürlüğü olmadan demokrasi olamaz. İfade özgürlüğüne ilişkin her eksiklik demokrasi için bir eksikliklerdir. Dolayısıyla, ifade ve örgütlenme özgürlüğü önündeki tüm engeller kaldırılmalıdır.

KAYNAKÇA

ALİEFENDİOĞLU, Yılmaz (1998), "Bir Temel İnsan Hakkı: Düşünce Özgürlüğü", Yeni Türkiye Dergisi, (Yıl 4, Sayı 22): 805-813.

AMKD, (Anayasa Mahkemesi Kararlar Dergisi, Muhtelif Sayılar)

- AVRUPA İNSAN HAKLARI MAHKEMESİ KARARLARI**, (Kararlar için Bakınız: <http://echr.coe.int/> veya <http://hudoc.echr.coe.int/>)
- BARENDT, Eric** (1985), *Freedom of Speech*, (Oxford: Clarendon Press).
- BEETHAM, David / BOYLE, Kevin** (1998), *Demokrasinin Temelleri*, (Ankara: Liberte Yayınları), (Çev.: Vahit Bıçak).
- BEYDOĞAN, T. Ayhan** (1998), "Demokrasilerde İfade Hürriyeti", *Yeni Türkiye Dergisi*, (Yıl 4, Sayı 22): 821-828.
- BİÇAK, Vahit** (2002), *Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararlarında İfade Özgürlüğü*, (Ankara: LBTD Yayını).
- ÇAĞLAR, Bakır** (1995), "İnsan Haklarının Güncel Sorunları", (İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesinin Düzenlemiş olduğu İnsan Hakları Sempozyumunda sunulmuş tebliğ, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Hukuku Müşavirliği Yayını, No: 1): 69-77.
- CAN, Osman** (2005), "Anayasa Mahkemesi Kararlarında Düşünce Özgürlüğü", *Maltepe Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, (Yıl 2005, Sayı 2): 9-47.
- ÇARKOĞLU, Ali / ERDEM, Tahran / GENÇKAYA, Ömer Faruk** (2000), "Türkiye'de Yeni Bir Parti Sistemine Doğru: Siyasi Partiler Kanunu Parti Örgütleri ve Parti İçi Demokrasiden Beklentiler", Koordinatör: Ali ÇARKOĞLU, *Siyasi Partilerde Reform* (İstanbul: TESEV Yayınları):31-126.
- ÇAVUŞOĞLU, Naz** (1999), *Uluslararası İnsan Hakları Hukukunda Azınlık Hakları*, Bilim Yayınları, (Ankara).
- DİNÇKOL, Bihlerin** (1992), *1982 Anayasası Çerçevesinde ve Anayasa Mahkemesi Kararlarında Laiklik*, (İstanbul: Kazancı Yayınları).
- DOĞRU, Osman**, (1994), *İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi Kararları ve Avrupa Sözleşmesi*, (İstanbul: Kazancı Yayınları).
- EDWARDS, G.E.**, (1998), *German Political Parties*, (Cardiff: University of Wales Press).
- ERDEM, Fazıl Hüsnü** (1998), "Düşünce Özgürlüğü ve Demokrasi", *Ankara Barosu Dergisi*, (Yıl 55, Sayı, 1998/1): 5-36.
- ERDOĞAN, Mustafa** (1996), *Anayasal Demokrasi*, (Ankara: Siyasal Kitabevi).
- ERDOĞAN, Mustafa** (2001), "Siyasi Partiler, Devlet ve Demokrasi", *Liberal Düşünce*, (Yıl 6, Sayı 22): 59-66.
- FİNKELNBURG, Klaus** (1998), "Demokraside ifade Özgürlüğü", (Çev: Nihat ÜLNER), *Ha: Hayrettin ÖKÇESİZ, Düşünce Özgürlüğü*, (İstanbul: Afa Yayınları):196-204.
- GÖZLER, Kemal** (2002), *Anayasa Hukukuna Giriş Genel Esaslar ve Türk Anayasa Hukuku*, (Bursa: Ekin Kitabevi).
- HAKYEMEZ Yusuf Şevki** (2001), "İkibinli Yıllarda Militan Demokrasinin Güncelliği: Federal Almanya, Avusturya ve Türkiye Örnekleri", *Liberal Düşünce Dergisi*, (Yıl 6,

Sayı. 22): 74-92.

- HAKYEMEZ, Yusuf Şevki** (2000), *Militan Demokrasi Anlayışı ve 1982 Anayasası*, (Ankara: Seçkin Yayınevi).
- HARRIS, DJ., / O'BOYLE, M. / WARBRICK, C.** (1995), *Law of the European Convention on Human Rights*, (Butterwords)
- İHKD** (1998), *İnsan Hakları Kararları Derlemesi, Cilt.2*, (İstanbul: İstanbul Barosu Yayınları).
- KABAOĞLU, İbrahim Ö.** (1996), *Özgürlükler Hukuku İnsan Haklarının Hukuksal Yapısı Üzerine Bir Deneme*, (İstanbul: Afa Yayınları).
- KAPANİ, Münci** (1981), *Kamu Hürriyetleri*, (Ankara: AÜHF. Yayını, 6.Baskı).
- KÜÇÜK, Adnan** (2005), *Siyasi Partilere İlişkin Yasaklamalar*, (Ankara: Asil Yayın Dağıtım).
- LİJPARTH, A.**(Tarihsiz), *Çağdaş Demokrasiler Yirmibir Ülkede Çoğunlukçu ve Oydşamacı Yönetim Örüntüleri*, (Ankara: Yetkin Yayınları) (Çev.: E. Özbudun; E. Kalaycı).
- ÖDEN, Merih** (2003), *Türk Anayasa Hukukunda Siyasi Partilerin Anayasaya aykırı Eylemleri Nedeniyle Kapatılmaları*, (Ankara: Yetkin Yayınları).
- ÖZBUDUN, Ergun** (1979), *Siyasal Partiler*, (Ankara: A.Ü.H.F. Yayını).
- ÖZBUDUN, Ergun** (2002), *Türk Anayasa Hukuku*, (Ankara: Yetkin Yayınları).
- ROBERTSON, A. H** (1977), *Human Rights in Europa*, (Manchester University Press).
- SABUNCU, Yavuz** (2005), *Anayasaya Giriş*, (Ankara: İmaj Yayınevi).
- SAĞLAM Fazıl** (2000), *Siyasi Partiler Kanunu'nda Uluslar Arası Standartlara Uygunluk Sağlamak İçin Yapılması Gereken Değişiklikler*, *Anayasa Yargısı Dergisi* (Cilt 17): 233-254.
- SAĞLAM, Fazıl** (1999), *Siyasi Partiler Hukukunun Güncel Sorunları*, (İstanbul: Beta Yayınevi).
- SCHAUER, Frederick** (2002), *İfade Özgürlüğü felsefi Bir İnceleme*, (Ankara: Liberte Yayınları), (Çev.: M. Bahattin Seçilmişoğlu).
- SELÇUK, Sami** (1998), "Düşün Özgürlüğü", *Ha: Hayrettin ÖKÇESİZ, Düşünce Özgürlüğü*, (İstanbul: Afa Yayınları): 293-315.
- SELÇUK, Sami** (1997), "Dar Ufuklu Demokrasi İle Yetinmenin Dayanılmazlığı", *Yeni Türkiye Dergisi*, (Cilt 3, Sayı 17): 7-14.
- SMOLLA, Rodney A.** (1992), *Free Speech in an open Society*, (Alfred A, Knopf, Newyork).
- STAINER, H. / ALSTON, P.** (2000), *International Human Rights İn Context*, (Oxford University Press, Second Edition)
- SUNAY, Reyhan** (2003), *Anayasa Mahkemesi Kararlarında İfade Hürriyeti*, (Ankara: LDT Yayını)

- T.C. DIŞİŞLERİ BAKANLIĞI ÇOK TARAFLI SİYASİ İŞLER GENEL MÜDÜRLÜĞÜ'NÜN ÖZDEP KARARI**, Sayı. AKGY-2890/29707, T.27.12.1999-Ankara.
- TANÖR, Bülent** (1994), İki Anayasa 1961-1982, (İstanbul: Beta Yayınevi 3. Baskı).
- TANÖR, Bülent** (1991), Türkiye'nin İnsan Hakları Sorunu, (İstanbul: BDS Yayınları).
- TEZCAN, Durmuş** (1999), "Örgütlenme Hakkının Sınırları Açısından Siyasi Partileri Kapatma Kararlarına İlişkin Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin Ortaya Koyduğu Eğilim", *Anayasa Yargısı Dergisi*, (Cilt 16): 130-141.
- TEZCAN, Durmuş / ERDEM M., Ruhan / SANCAKDAR, Oğuz** (2002), Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Işığında Türkiye'nin İnsan Hakları Sorunu, (Ankara: Seçkin Yayınevi).
- TEZİÇ, Erdoğan** (1976), 100 Soruda Siyasi Partiler, (İstanbul: Gerçek Yayınevi).
- TEZİÇ, Erdoğan** (1990), "Türkiye'de Siyasal Düşünce ve Örgütlenme Özgürlüğü", *Anayasa Yargısı Dergisi*, (Cilt 7): 31-39.
- ULE, Carl Herman** (1962), Alman Anayasa Mahkemesi'nin Yetkilerinin Şumül ve Sınırları, (Ankara: TODAİE Yayınları) (Çev.: Nermin Abadan).
- UYGUN, Oktay** (2000), "Siyasal Partilerin Kapatılması Rejiminin Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Çerçevesinde Değerlendirilmesi" *Anayasa Yargısı Dergisi*, (Cilt 17):256-272.
- ÜNAL, Şeref** (1997), Temel Hak Ve Özgürlükler Ve İnsan Hakları Hukuku, (Ankara: Yetkin Yayınları).
- ÜNAL, Şeref** (1995), Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi, (Ankara: TBMM Kültür Sanat ve Yayın Kurulu Yayınlar).
- YAYLA Atilla** (2001), "AİHM'nin RP Kararı Üzerine", *Liberal Düşünce Dergisi*, (Yıl 6, Sayı 23): 76-80.
- YÜZBAŞIOĞLU, Necmi** (1991), Türk Anayasa Yargısında Anayasallık Bloku, (İstanbul).
- WARE, Alan** (2001), *Political Parties and Party Systems*, (Oxford University Press).
- WATTS, Duncan** (2003), *Understanding US/UK Government and Politics*, (Manchester University Press).
- ZEIDLER, W.** (1987), "Federal Almanya Anayasa Mahkemesi", *Anayasa Yargısı Dergisi*, (Cilt 4): 37-43.

